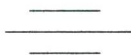

Táncos produkció ismert slágerekre. 2009. április 8.

DR. H. TÓTH ISTVÁN
egyetemi docens, vendégtanár
Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága
Balassi Intézet, Budapest

A népballadák kapcsolódásai az irodalompedagógiához

Jelen dolgozatomban mindenekelőtt áttekintem azokat a fontosabb tudnivalókat, amelyeket hasznosíthatunk az ismeretlen és az ismert szerzőjű **balladák** szövegvilágának az értelmezésekor, értékeinek a feltárásakor, vagyis az olvasmánymegértésben; utalok ennek a műfajnak a **drámatanítás**ban meglevő múlthatatlan értékeire; kapcsolatot keresek a mi költészetünk legékesebb virágai és egy-két **kurd költemény** között.

A magyar népballadákat a felfedezésük első pillanatától kezdve irodalmi köztudatunk költészetünk legékesebb virágainak tartotta. A balladakutatás kezdetén külön-külön számon tartották: „szinte számlanként, mint a titokzatos szépségű virágokat” – olvashatjuk a „Magyar népballadák” című varázslatos hangulatú könyv utószavában.

A **ballada** szó provanszál gyökerű kifejezés.

A **szerzőség** szempontjából az **ismeretlen szerzőjű, szájhagyományozó** (= orális), más-képpen: **megjegyzett költészerből** eredezik. Ez a műfaj a legélénkebben kutatott műfajok közé sorolható.

A ballada olyan kisépikai, rövidebb terjedelmű elbeszélő költemény, amely epikai, lírai és drámai elemeket egyesít. Greguss Ágost híres meghatározása szerint *a ballada: tragédia dalban elbeszélve*. Dallamos formában mozgásos, *dramatikus játékkal* előadott *epikus éneknek* is nevezték.

Témája rendszerint *tragikus konfliktushelyzetet*, ritkábban komikus történetet ábrázol.

A ballada előadásmódjára az úgynevezett *balladai homály* a jellemző. Ez azt jelenti, hogy *a cselekmény szaggatottan*, de sodró lendülettel, a legfontosabb mozzanatokot sűrítetten, *feszültségteli dialógusokban és/vagy monológokban* tárul fel.

Balladakutatóink közül Bartók Béla, Kodály Zoltán, Kallós Zoltán, Küllös Imola nevét szoktuk a leggyakrabban emlegetni. A néprajztudomány ma is gyakran ad hírt újabb, eddig ismeretlen balladaváltozatokról.

Kőmives Kelemenné

(A falba épített asszony)

A közkeletűen „Kőmives Kelemen” címmel emlegetett ballada tragikus eseménye mögött ősi, babonás hiedelem áll, amelynek értelmében valamely építkezés csak akkor végezhető el sikeresen, ha a hely megzavart szellemeit építőáldozattal engesztelik ki. Az építőáldozat babonás hite szerint csak élőlény (például annak a vére) képes összetartani az építményt.

Ez a megjegyzett ballada régi stílusú, klasszikus ballada, amely az úgynevezett *asszonyáldozatot* dolgozza fel.

1. Olvassátok el mind az udvarhelyszéki, mind a zserei vidékről való „Kőmives Kelemenné” című népballadákat! Forrás: Ortutay Gyula–Krizsa Ildikó (szerk.) 1976: *Magyar népballadák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
 - a) Ismertessétek mindkét alkotás cselekményét!
 - b) Nevezzétek meg a szereplőket! Jellemezzétek őket tetteik, érzéseik, gondolataik alapján!
 - c) Szóljatok a két szövegműről a hasonlóság, az egyezés és a különbözőség alapján!
2. Gyűjtsétek ki a lényeges információkat, majd szerkesszétek meg a cselekmény vázlatát!
 - a) előzmény, főesemény, következmény;
 - b) előkészítés, bonyodalom, kibontakozás, tetőpont, megoldás
3. Keressétek a megfelelő példákat a most olvasott balladából az *epikusság*, a *líraiság*, a *drámaiság* összehajlására!
4. Figyeljétek meg a *ritmikus ismétlődéseket* az eseményisorban! Bizonyítsátok a *párhuzam* érvényesülését!
5. Igazoljátok, hogy az olvasott balladák szereplőinek a szavai és a tettei láncszemszerűen kapcsolódnak!
6. Tanulmányozzátok tüzetesen az egyes szerkezeti részeket! Foglaljátok egységes felelővé a megfigyeléseiteket!
 - a) Miért öleli körül a drámai csúcspontot a *késleltetés* mozzanata?
 - b) Az áldozattétel után két találkozásra kerül sor. Ezt *fokozó ismétlésnek* nevezhetjük. Miért?

7. Mi a véleményetek a szereplők magatartásáról? Idézzetek részleteket indoklásul a művekből!
8. Beszéljete a *balladai homály* fogalomról a „Kömvies Kelemenné” című ballada alapján!
9. Miért *ballada* a falba épített asszony története?
10. Gyakoroljátok a Kömvies Kelemennéről szóló balladák felolvasását! Gondoskodjatok a hangerő, a szünet és a tempó tudatos változtatásáról!

Kádár Kata

(A két kápolnavirág)

Nem véletlenül szerepel mind a „Kádár Kata”, mind a „Gyulainé édesanyám” című ismeretlen szerzőjű balladák alcímében a *kápolnavirág*. Arról van szó ugyanis, hogy a hiedelem szerint a virágban tovább él a halott. Az európai népek folklórájában általánosan elterjedt virágmotívum jelenik meg az egymástól tiltott, de a halálban virágként egymásra találó, egymással összeölelkező szerelmesek történetében.

Mindkét ballada az erőszakkal elválasztott szeretők tragédiájáról szól megrendítő szépséggel. Számos ősi hiedelem is szerepet kap a történetben. Közülük a *bajjelző kendő* a legismertebb.

1. Olvassátok el a „Kádár Kata” című megjegyzett balladát! Forrás: Ortutay Gyula–Kríza Ildikó (szerk.) 1976: *Magyar népballadák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
 - a) Nevezzétek meg a költői szépségű olvasmány alapotívumait!
 - b) Szerkesszétek meg a cselekmény vázlatát, vegyétek figyelembe ezeket a szerkezeti csomópontokat: *előzmény, főesemény, következmény*.
2. Vannak, akik azt állítják, hogy az egyén szándéka és a család érdeke ütközik össze ebben a történetben. Mi a véleményetek?
3. Jegyezzétek le, hogyan éreznek, gondolkodnak és cselekszenek a szereplők: Kádár Kata, Gyula Márton, Gyulainé.
4. Kikre illenek a *hűség, fősvényesség, ragaszkodás, irigység* tulajdonságok a „Kádár Kata” című balladában? Folytassátok a tulajdonságok gyűjtését a ballada többi szereplőjéről!
5. Hol jelennek meg a most olvasott balladában a *remény, a találkozás, az elválás, a búcsúzás, a beteljesülés* motívumok?
 - a) Értelmezzétek az előbb felsorolt motívumokat!
 - b) Keressétek meg a szövegben a forráshelyeket, és olvassátok fel hangulatteremtően a megfelelő szövegrészleteket!
6. Miért nevezhetjük a *búcsúzás–találkozás balladájának* a Kádár Katáról szólót?
7. Igazoljátok, hogy az *epikusság–líraiság–drámaiság* jegyei ennek a balladának is szerves részét képezik!
8. Melyik kifejezést tartjátok a legbeszédesebbnek? Indokoljátok a döntéseteket! A „Kádár Kata” a *meghazudtolt, a megcsúfolt*, a halálban is *megőrzött* szerelem története.

9. Mi a *keszkenő* szerepe ebben a balladában? Vannak-e a most olvasott műben a keszkenőhöz hasonló eszközök, tárgyak, dolgok? Mi ezek szerepe?
10. Megtalálható-e a *balladai homály* a Kádár Katáról szóló történetben? Bizonyítsátok az állításotokat!
11. Miért hiányoznak a leíró részek, részletek ebből a műből? Űtköztessétek az észrevételeiteket!
12. Mi a szerepük a Kádár Katáról szóló balladában a *párhuzamoknak*, az *ellentéteknek*, az *elhallgatásoknak*, a *képes kifejezéseknek* és a *névtávirtelemeknek* (nyelvi képeknek)?
13. Bizonyítsátok be, hogy a „Kádár Kata” című ballada *ismeretlen szerzőjű alkotás!*
14. Gyakoroljátok a közösen megbeszélt balladák felolvasását a következő szempontok szerint!
 - a) Szöveghűség.
 - b) A központozásnak megfelelő tagolás.
 - c) Az érzelmek megjelenítése hanglejtéssel, szünettartással.
 - d) A szövegmű hangulatának az érzékeltetése.

Az irodalompedagógiai lehetőségeinket gazdagítandó, **a kurd nép irodalmából** említtem Sérko Békesz költőt, mert most már magyar nyelven is olvashatóak az alkotó életművének bizonyos versei a „Dalok vándorúton” című kötet jóvoltából.

Ha széttekintünk Eurázsia és a Föld bármely más tájain, szemlélve a kisebb-nagyobb lélekszámú népek, nemzetek történelmét, nyelvét, kultúráját, talán egyöntetű a vélemény, hogy a kurd az a legnépesebb nemzet földünkön, amelyiknek különböző okok miatt nincs önálló állama, habár a kurdok lélekszáma Deijary Majid közlése nyomán a harminc milliőt is meghaladja. Míután Kurdisztánt a huszadik század első világhégyése után felosztották, az utódállamokból számottevő kurd népesség kényszerült kisebbségi sorsba más államok területén, így Afganisztánban, Azerbajdzsánban, Grúziában, Kelet-Iránban, Libanonban, Örményországban, Pakisztánban. Rögzítsük tudatunkban, hogy számos kurd él napjainkban az Európai Unió számos országában is.

A kurdok ősiségét „kardukhi” vagy „kurdkhai” névvel ókori asszír és görög írásos források rögzítik. A kurdok eredetéről két markáns szakmai vélemény alakult ki: az egyik álláspont szerint a kurdok a médek leszármazottai, a másik nézet a kurdok nem-indoeurópai etnogenezisét vallja. A nyelvtudományban a kurd nyelvet az indoeurópai nyelvcsalád indoiráni ágán tartjuk számon. Jelentős számú dialektusa van a kurd nyelvnek. Ezek közül a bádini (ez az észak-kurmundzsi) és a szoráni (ez a dél-kurmundzsi) a legnépesebb, legelterjedtebb.

A kurd irodalomban is meghatározó az ismeretlen szerzőjű költészet. Ebben a kurdok tragikus szétszórátása mellett az is szerepet játszik, hogy több ízben tiltott volt a saját, azaz a kurd nyelven való íráshasználatuk. Különös erővel hatnak a mai kurd költészetre az ősi kurd költészet dalai, balladai jegyeket hordozó alkotásai, ezekben többnyire a boldogtalan szerelemről, a természet titkairól, szépségéről, a kegyetlen háborúskodásokról, a kisebb s nagyobb kurd közösségek hőseinek a cselekedeteiről olvashatnak az érdeklődők.

Sérko Békesz 1940. május 2-án született az Irakhoz tartozó kurdföld Szulejmanija nevű városában. Apja, Fájek Békesz híres hazafias költőként ismert a kurdok körében. Sérko Békesz első verse 1957-ben jelent meg Szulejmanija „Zsfn” (= Élet) című hetilapjában. Évtized múltva látott napvilágot az első verseskötete, „A vers holdfénye”. 1970-ben író- és költőbarátaival összefogva jelentette meg a „Látomás” című antológiát, amelyről Deijary Majid úgy vélekedik,

hogyan ez a kötet a kurd irodalom megújítója, ugyanis a gyűjtemény alkotói szakítottak a korábbi idők szigorú hagyományával, tudniillik addig merev szabályok írták elő a rímes verselés alkalmazását. A „Látomás” költői, írói új elemeket honosítottak meg, merész kifejezési formákhoz nyúltak, vagy éppen meghökkentőeket teremtettek az új látásmódnak köszönhetően.

Ez ideig több mint tizenkét verskötetet alkotott Sérko Békesz. Vannak verses színművei is. Kurdra fordította – arab nyelvből – Hemingway „Az öreg halász és a tenger” című regényét.

Sérko Békesz versei angol, arab, dán, francia, német, olasz, svéd, török nyelven is olvashatók. Simor András sorozatszerkesztőnek köszönhetően Deiry Majid és Csala Károly műfordításában a „Dalok vándorúton” című kötetben immáron magyarul is olvashatjuk Sérko Békesz verseit. Ez, a Könyvtárellátó Közhasznú Társaság terjesztésében kapható karcsú kötet Sérko Békesz 76 versét tárja az olvasók elé.

Amikor beleolvassuk Sérko Békesz dalaiba, óhatatlanul is felsejlenek előttünk a magyar költészet több évszázados motívumai, fordulatai, kifejezésvilága, érezzük a műfaji rokonságot a kurd és a magyar népdalok s balladák között.

Ha megismerkedünk Sérko Békesznek a szerelmes nádszál tragédiáját elénk táró versével, akaratlanul is a mi kápolnavirág-motívumunk tör elő olvasói tudatunk mélyrétegeiből. A magyar megjegyzett költészet „Kádár Kata” című balladája, amelyiket „A két kápolnavirág” alcímmel is számon tartunk, az erőszakkal elválasztott szeretők tragédiájáról szól megrendítő szépséggel. Sérko Békesz a saját szülő-nádasával szembe forduló nádszálak és szerelmének, a szellőnek a tragikus elszakítását, megalázását mutatja meg.

Sérko Békesz: A szerelmes

*Történt egyszer, hogy egy nádszál
saját szülő-nádasával
szembefordult.*

*Az a karcsú, sápadt, szép szál
a szellőnek adta szívét
szerelemből.*

*Nemet mondott rá a nádas:
azt ugyan nem!
Szerelmétől félőrülten
szólt a nádszál: Im, itt állok,
ti mindnyájan szemben álltok –
dönt a szívem!*

*Fölgerjedt erre a nádas,
harkályt hívott büntetésül,
éles csőrűt;
éles csőrű harkály fogta,
s csőrével kilyukasztotta
a szerelmes nádszál testét,
tisztá szívét.*

*Mindazóta a szerelmes
nádszál nem más:
nádfurulya;
mindazóta minden szellő
ujjainak tapintása
tág világba rít fájdalmát
szólaltatja.*

Egy végtelen tragédia tárul elénk miniatűr képben, amikor elolvassuk a „Gyökér” című Békesz-verset.

Sérko Békesz: *Gyökér*

*Madarakat magas égben
ha gyilkolnak,
s hogyha csillag, hogyha felleg,
ha szél vagy nap nem lát semmit,
s ha a láthatár is hallgat –
akad majd fa, amely látta
gyilkosukat,
s nevét gyökerére jegyzi.*

E keretes szerkezetűnek is felfogható, akként is értelmezhető, egyetlen mondatból elénk sűrűsödő jajkiáltás a szabadság vágját zengi, és a szabadságtól megfosztottságot zokogja.

A) *Keretadó versegység*

Madarakat magas égben
ha gyilkolnak,
(...)
akad majd fa, amely látta
gyilkosukat,
s nevét gyökerére jegyzi.

B) *A verskeretbe foglalt egység*

(...)
s hogyha csillag, hogyha felleg,
ha szél vagy nap nem lát semmit,
s ha a láthatár is hallgat –
(...)

Fenn, a „magas ég” a szabadság jelképe, lenn, a titokzatos mély, a „fa gyökere” a szörnyű titok őrzője. E nominális stílusú allegóriában ötszörösen kötődik egytűvé a döbbenetes erejű feltételesség: *ha, gyilkolnak – hogyha csillag, hogyha felleg, ha szél, ha láthatár – hallgatnak*. Mindezek a napvilág komponensei, amelyek a tragédia: a szabadságot vágyó madarak legyilkolásának az elkövetői s a brutalitást elkövetők nevének az elhallgatói.

Fájdalmas felismerésnek ad hangot a versben beszélő, amikor tudatja az olvasóval, hogy *a szél*, amely a gyilkosság elkövetői nevének a kikiáltója lehetne: *hallgat*; *a nap*, amelynek világosságra kellene teregetnie az elkövetett bűnt: *vak*, mert „nem lát semmit”. A világmindenség elemei: *a csillag, a felleg, a szél, a nap, a láthatár* hallgatnak, elfordulnak, nem látnak semmit, közömbösek. Ám ezek ellenpontjaként ott *a fa*, amely szemtanúként *lát* s mélyében *a gyökerére jegyzi* a gyilkosok nevét. A fa lesz a hiteles szemtanú: látta a tragédiát és megőrzi a gyilkosok nevét – s mindezt a mélyben, a gyökerére jegyezve. Hát milyen ez a világ? – kérdezhetjük Sérko Békesz versét olvasva. S az elénk toluuló válaszlelemektől megrettenünk...

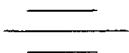
Amikor Sérko Békesz verseit olvassuk, kiváltképpen a „Gyökér” címűt, a tárgyias-intellektuális stílusnak a lecsupaszított, valóban tárgyiasított világával szembesülünk, mert

ennek a közlésmódnak az egyik törekvése az értelmi tényezők hangsúlyozása, ugyanis a költő a világ tárgyi valóságát az értelem és a szellem élességével mutatja be. A tárgyas-intellektuális stílusirányzat sajátossága a tárgyiasságnak és a szellemiségnek a kapcsolata. A kettő egysége kommunikációs kölcsönöséből fakad. A stílus közvetlen formái a jelentéssel függenek össze. Sajátossága ennek az irányzatnak a síkváltás, amikor az egyéni látvány egy-egy részletéből általánosít a költő, majd innen egy átfogó jelentéskörhöz ér. Egyértelmű a „Gyökér”-ben alkalmazott síkváltás: a természet elemeinek a magatartásával, gyáva megnyilvánulásával szembeül az olvasó, majd a gyökér világát látjuk, amely átfogja, behálózza, megőrzi a titkot azokra az időkre, amikor az elkövetett brutalitás a nap világára kerülhet.

Sérko Békesznek, a messzi kurdföld költőjének számos európai nyelven olvasható versei most már magyarul is elérhetőek a „Dalok a vándorúton” című kötet magyarországi alkotói jóvoltából. Érdemes levonnunk a polcra s belelapoznunk, hogy újabb ismerősre akadjunk a határtalan költészet jóvoltából, mindeközben erőteljesebb figyelemmel vehetjük szemügyre saját költészetünk forrásvidékeit, össze-összevetve mások irodalmával.

IRODALOM

- Békesz, Sérko é. n.: *Dalok vándorúton* (Versek). Kurdból fordította: Deijary Majid és Csala Károly. Sorozatszerkesztő: Simor András. Könyvtárellátó Közhasznú Társaság
- H. Tóth István 1998: *Régmúlt kövei között* (Irodalmi feladatgyűjtemény 12 – 13 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- H. Tóth István–Radek Patloka 2009: *Kettős tükrök* (A stilisztikáról magyarul – a magyarról stílusosan). Egyetemi tankönyv. Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága
- Kallós Zoltán 1974: *Balladák könyve* (Élő erdélyi és moldvai magyar népballadák). Európa Könyvkiadó, Budapest
- Majid, Deijary é. n.: *A költőről. Kurd nép, nyelv, kultúra*. In: Békesz, Sérko é. n.: *Dalok vándorúton* (Versek). Kurdból fordította: Deijary Majid és Csala Károly. Sorozatszerkesztő: Simor András. Könyvtárellátó Közhasznú Társaság
- Ortutay Gyula (szerk.) 1975: *Magyar népdalok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Ortutay Gyula–Krfza Ildikó (szerk.) 1976: *Magyar népballadák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Szerdahelyi István 1996: *Irodalomelmélet mindenkinek*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest
- Szerdahelyi István 1997: *Verstan mindenkinek*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest

DR. VÁRMONOSTORY ENDRE
főiskolai tanár
SZTE JGYPK Tanító- és Óvóképző Intézet
Matematika Szakcsoport
Szeged

Öröknaptárképlet

Az öröknaptárak arra a kérdésre adnak választ, hogy egy múltbeli vagy egy jövőbeli esemény a hét melyik napján történt vagy történik. Ezek a történések lehetnek például nevezetes történelmi események időpontjai, családtagjaink születési dátumai. Hahn István [1]-ben (158–116.) az öröknaptár-készítés rejtjelmeibe vezeti be az olvasót, majd bemutatja az általa